

6. Výstavba promluvy (diskurzu, textu)

Non multa, sed multum

Nemnoha slovy toho hodně říct, to je jedna z hlavních starých, dávno osvědčených rétorických a stylistických zásad. O takové zásady a hlavně o jejich moderní pokračování a protějšky nám v této kapitole půjde, protože v ní si přestáváme všimnout struktury věty a jejích součástí, tedy jazyka jako systému, a přecházíme do oblasti textu jako celku, tedy k otázkám sdělovací činnosti. Jde nám ovšem především o činnost autorskou, o formulaci textu. Brát při ní ohled na čtenáře, to znamená při vytváření textu vycházet z toho, co čtenář už ví, co od textu očekává. Autor se jistě stará o to, co čtenáři umožní snadno textu porozumět a orientovat se v něm, snaží se udržet pozornost čtenáře u předmětu sdělení, neoslabovat ji a neodvádět stranou častými odbočkami, opakováním nebo protahováním textu.

Už klasická stylistika, rétorika a v posledních čtyřiceti letech **textová lingvistika** se zabývaly mechanismy, které působí, že texty (diskurzy, promluvy, tj. určité řetězce výpovědí) jsou koherentní, souvislé a dávají smysl, kdežto jiné nikoli. Vždycky se vědělo, že na užití a pochopení jazykových výrazů různých druhů má podstatný vliv kontext.

Významným krokem k rozboru diskurzu byla teorie **mluvních aktů** J. L. Austina (1962), která důsledně rozlišila tři úrovně obsahu a účinku textu (resp. jeho částí):

(a) lokuční síla na úrovni jazykové (rozdíl mezi oznámením, otázkou, rozkazem aj.),

(b) ilokuční síla, tj. co mluvčí větou zamýšlí, jaký výsledek chce dosáhnout;

jsou i tzv. mluvní akty sekundární, např. *Můžeš mi podat noviny?* není míněno jako otázka (jak by odpovídalo lokuční síle), ale jako žádost mluvčího,

(c) perlokuční síla už zahrnuje i úspěšnost mluvního aktu, reakci posluchače (jestli žádost pochopil a noviny podal apod.).

Adresát pochopí snadno lokučnou sílu, ale nemusí rozpoznat sílu ilokučnou a pak reaguje neadekvátně, takže promluva nebyla perlokučnou zdařilá. Tak se např. zachová adresát promluvy „Nevíš, kolik je hodin?“, když odpoví „Vím“.

Jak ukázal i pozdější vývoj oboru, je pro účinek promluvy důležitá jak její zřetelnost, dobrá návaznost na předcházející kontext, tak stručnost a mnohostranný zřetel na očekávání a potřeby čtenáře (popř. posluchače).

Významu stručnosti věnujeme odd. 6.1, pak se zastavíme u nutné vstřícnosti, zřetele ke čtenáři a k uspořádanosti textu, tj. ke vztahům mezi větami v něm (odd. 6.2), a u textového odkazování, zejména koreference (6.3). Jak už jsme řekli, nemáme v úmyslu radit vědcům, jak mají formulovat výsledky svého bádání. Ale v jejich vzájemné komunikaci, především v mezioborovém sdělování výsledků a v popularizačních textech, je dost prostoru k rozhodování, při kterém může být přihlédnutí k lingvistickým hlediskům namístě; to bohatě ukázali zejm. Čmejrková ad. 1999), k jejichž knize tu odkazujeme. Nechceme ovšem opakovat, co tam bylo řečeno, a chceme se soustředit, jako v předcházejících kapitolách, jen na některé otázky, které mají svou specifickou aktuálnost.

6.1 Důležitost stručnosti

Žádnou „vatu“!

Je zřejmé, že lidé při sdělování respektují určitá pravidla, řídí se zásadami **kooperace**. Východisko modelu sdělovací činnosti na tom založeného formuloval **Grice** (1975), který chápe význam výpovědi (nebo textu) x tak, že „mluvčí vyslovením x něco míní“, to znamená „mluvčí zamýšlel, aby vyslovením x vyvolalo u posluchačů určitý účinek tím, že tento úmysl rozpoznají.“ Východím předpokladem je, že účastníci diskurzu spolupracují a pro úspěšný průběh komunikace by měli dodržovat jisté zásady, **maximy**:

A. Zásada kvantity:

(a) Buď tak informativní, jak je třeba.

(b) Neposkytuj víc informace, než je potřeba.

Porušováním této zásady je uvádění zbytečných detailů a opakování, stejně jako přílišná zhuštěnost nebo hlavně mezerovitost informací.

B. Zásada kvality:

(c) Neříkej nic, o čem si myslíš, že to není pravda.

(d) Neříkej nic, pro co nemáš adekvátní doklad.

K porušování zásady B patří neopodstatněná tvrzení, kontradikce, ironické nadsázky.

C. Zásada vztahu, relevance:

(e) Buď relevantní, tj. mluv k věci.

Zásadu C porušují odbočky, vsuvky nebo narážky nesouvisející s vlastním obsahem sdělení.

D. Zásada způsobu:

Buď srozumitelný: (i) vyhni se nejasnostem

(ii) vyhni se víceznačností

(iii) buď stručný

(iv) mluv uspořádaně

Porušováním je zejména mlhavost, vágnost.

Nedodržování těchto zásad je někdy úmyslné. Adresát chápe (nebo měl by pochopit): „Když můj partner tyto zásady zřetelně nedodržuje, pak mi tím jistě chce naznačit něco, o čem se domnívá, že si z jeho slov vyvodím.“ Proto je dobré uvědomovat si při psaní tyto zásady, a odchylujeme-li se od nich (při víceznačném vyjádření, odbočkách aj.), zvažovat, jestli tím můžeme u čtenářů dosáhnout zamýšlený výsledek.

Griceovy zásady doplnil A. Joshi svým požadavkem po vyloučení tzv. „stone walling“: „Jestliže hodláš říct něco, z čeho by posluchač mohl vyvozovat závěr, který uznáváš za nepravdivý, dodej navíc informaci, která by tento falešný důsledek blokovala.“

Z Griceovy koncepce vycházejí i britští autoři D. Sperber a D. Wilson (1986) ve své **teorii relevance**. Z jeho maxim vybírají jako ústřední zásadu relevance, která při vhodném výkladu může zahrnout i požadavky týkající se zásad ostatních. Autor textu podle nich vychází z předpokladu určitého společného zázemí, sdílených informací (o kterých autor předpokládá, že je v dané situaci mají pohotově jeho čtenáři nebo posluchači, ať jde o informace dané odborným kontextem, nebo situací diskurzu aj.).

Nově sdělovaná informace může být relevantní, jen když v daném **kontextu** (konsituaci) s nějakým účinkem působí na posluchače, na stav

jeho paměti a na jeho postoje. Má přinášet nové předpoklady a míra její relevance se dá určit mírou relevance toho z nich, který v daném kontextu nese nejvýznamnější informaci. Zřetel ke kontextu je tu podstatný; zdaleka přitom nejde jen o takové záležitosti jako o hladkou návaznost textu, tedy např. o potřebu, aby pro odkazující výrazy (*ten, on* – i v nulovém tvaru, i *takový* aj.) bylo snadné najít, k čemu odkazují (jejich antecedenty, viz odd. 6.3). Jak ukazuje příklad úseku textu z IŠ (s. 37), jde o velmi rozmanitá omezení sémantické platnosti různých výrazů.¹²

(1) Vysílající stát může svěřit péči o misi, majetek a archivy třetímu státu. Dále může svěřit ochranu svých zájmů i svých příslušníků třetímu státu.

Takový text je psán pro čtenáře, který se v předcházejících úsecích dověděl, že se tu jedná o povinnosti a práva států při přerušení diplomatických styků; spojení *vysílající stát* je tedy zkráceným vyjádřením pro *stát vysílající své diplomatické zástupce* a dál např. *třetí stát* znamená jiný stát než vysílající nebo přijímající tyto zástupce, z kontextu je zřejmé, i co znamená *mise* a ovšem i to, že nulový tvar podmětu v druhé větě („vynechané *on*“) odkazuje k výrazu *vysílající stát* z věty první. Autor tedy vyslovuje, co je v daném bodě textu relevantní pro výklad, a opírá se přitom o to, co už je z předchozího textu známé. Přirozenější by ale byl slovosled druhé věty *Dále může třetímu státu svěřit ochranu svých zájmů i svých příslušníků*.

V odborném textu může ovšem být takových známých předpokladů hodně, protože se předpokládá znalost základů oboru, nejen znalost toho, co bylo právě řečeno v dané knize, kapitole nebo přednášce, článku.

Z hlediska **stručnosti** (úspornosti, relevance) není plně funkční např. věta *Spojením slov diplomacie a protokolu vzniká výraz „diplomatický protokol“* (IŠ, s. 10); stačilo by uvést, co je obsahem tohoto výrazu (což IŠ v dalším textu uvádí). Často se text zatěžuje hromaděním víceméně zbytečných abstraktních výrazů, jako jsou např. zdůrazněná (až při naší citaci) slova ve větách (2) a (3):

(2) *Hledání příčin dnešní ekologické krize pomocí takto orientovaného studia* snad může vést k *hlubšímu porozumění* lidskému způsobu existence v nezbytné jednotě jeho biologických i kulturních charakteristik. (JO, s. 77)

Stručněji by snad bylo možné říct např.: *Studujeme-li takto příčiny dnešní ekologické krize, můžeme líp pochopit nezbytnou jednotu...*

(3) Otázka... se tedy týká z jedné strany *problematiky překročení* bioevolučního práhu, to jest *porozumění* předpokladům k přechodu od biologické ke kulturní evoluci... (JO, s. 79)

Stručnější by bylo např.: *Z jedné strany tu jde o bioevoluční práh, to jest o předpoklady k přechodu od biologické ke kulturní evoluci...*

Důležité je **neopakovat** stejné slovo, pokud to není z nějakých důvodů zapotřebí (s důvodem významové jasnosti jsme se již několikrát setkali výše). Můžeme psát o *nadějích našich otců a nadějích našich*, kde chceme výslovně mít totéž substantivum, ale není vhodné opakovat se v jiných kontextech, kde můžeme spíš použít slovo víceméně synonymní nebo se širším významem; např. *syn* a *kluk* v úseku (4).

(4) *Sousedí tenkrát přivedli i svého syna. Nechali jsme kluka koukat na televizi a probírali jsme s nimi...*

Ani např. opakování zájmena *který* uvnitř téhož souvětí není nejlepší, spíš je namístě takovou větu rozdělit na dvě. Ještě nápadnější ovšem je opakování knižního *jenž*, jako např.: *... výsledky studií..., v nichž i on spatřuje bázi, na níž se postupně kulturní ekologie utvoří...* (JO, s. 53); líp by mohlo znít např. *... výsledky studií..., ve kterých i on spatřuje bázi postupného vytváření kulturní ekologie...* nebo rozdělení do dvou vět.

Často vadí i sousedství výrazů tvořených od téhož základu, nejsou např. stylisticky nejšikovnější věty jako (5) nebo (6):

(5) Pestrost a šíře jeho zájmů tehdy *byly* natolik *nebyvalé*, že...

(6) Stále se *hlasitě* ozývají kritické *hlasy*.

Významnou úlohu má v textu **kondenzace**, nominalizace, tzv. „zkracování vedlejší věty“ podstatným nebo přídavným jménem. Kondenzace se ovšem nesmí přehánět, ale v odborném textu se někdy hodí jak proto, že umožňuje např. neuvádět podmět (konatele) nominalizovaného slovesa, tak i pro větší terminologickou zřetelnost substantiv aj. Rozhodně jsou vhodné takové kondenzující výrazy, jako *vysílající* v příkladu (1) nebo *ome-*

zení (není třeba říkat, kým je dáno) a *přístup* (neříká se, či) v příkladu (7) (IŠ, s. 37):

(7) Omezení se týká oblastí, do nichž je přístup zakázán nebo upraven z důvodů státní bezpečnosti.

Při užívání slovesných substantiv někdy vadí (pro svou knižnost i pro možnou dvojznačnost) vyjádření konatele 7. pádem (např. v *natírání smíchovského tanku poslanci* nebo *ochrana budov památkáři*). Nadužívání kondenzačních výrazů vede ovšem snadno k příliš složitým větám, které v českém textu překážejí víc než třeba v německém; příklady uvidíme v příštím oddílu.

6.2 Ohled na čtenáře

A kdo to bude číst?

Jak jsme se už zmínili v odd. 1.1, autoři českých textů se neorientují na čtenáře natolik jako např. autoři textů anglických, kteří víc cítí odpovědnost za jasnost výkladu a píšou i při veškeré odbornosti podobně jako ve vyjadřování ne odborném. Svou úlohu tu hraje jak „naučená“, poměrně málo čtivá podoba spisovné češtiny, tak i zvyk vyjadřovat se v písemné podobě „co nejspisovněji“, tj. dávat zbytečně často přednost výrazům knižním před běžnými, hovorovými. V předcházejících kapitolách jsme už několikrát upozornili na důležitost toho, abychom se postupně přestali vyhýbat těm spisovným výrazům, které platí za „hovorové“, ale mají jen protějšky s příznakem stylu **knižního**. Širší stylové uplatňování takových výrazů všech slovních druhů, jako *taky, tady, skoro, můžou, moct* atd., může znamenat jen obohacení spisovné češtiny, ne nějakou její újmu. Jde o přirozený proces, kterým se spisovná norma zbavuje mezer a získává potřebné výrazy se širokou stylovou platností.

Nechceme ovšem autorům nic předpisovat, o stylu svého vyjadřování rozhoduje každý sám a má v tom bohaté možnosti. Různé styly, kódy a registry vědeckého vyjadřování i kompoziční volnost českého intelektuálního stylu a jeho modalizovanost umožňují autorovi široký výběr a je tu široká stupnice od toho, co se hodí pro výklady popularizační, až po čistě teoretické formulace. Výhodná je i rétorická barvitost, která při-

spívá k tomu, aby byl text pro čtenáře přitažlivý; o těchto aspektech píšou Čmejrková ad. (1999).

V britské lingvistice byla důležitým krokem v takových úvahách kniha G. Leech (1983) o **pragmatice** jazykového vyjadřování, která přinesla etické zásady kooperativní komunikace jako zejména:

(a) maxima **taktu** a šlechetnosti: minimalizuj nároky na partnera při sdělování a maximalizuj jeho výhody,

(b) maxima **ocenění** a skromnosti: minimalizuj překážky pro partnera a maximalizuj jeho výhody,

(c) maxima **souhlasu**: nesouhlas vyjadřuj mírně,

(d) maxima **účasti**: maximalizuj nepředstíranou účast s partnerem (nejen při blahopřání nebo kondolenci).

Na opačném konci stupnice takových zásad najdeme ovšem víc než jen nedostatek ohledu na čtenáře. Je tu i snaha po jazykové **manipulaci**, propaganda ap., jak to ve své knize uvádí Fidelius (1983).

Mluvíme-li o autorských postojích, jako je **skromnost**, je zapotřebí se zmínit taky o užívání autorské první osoby, tj. jejich slovesných tvarů v jednotném a množném čísle i zájmena *já* nebo *my*. Korpusový výzkum anglických textů ukázal, že angl. *I, me, my* (tedy *já, můj, v češtině* ovšem často půjde jen o slovesné koncovky jednotného čísla) se užívá víc v textech z oblastí obchodních a ekonomických, zatímco tvary množného čísla jsou obvyklejší ve fyzice a v informatice (*computer science*). To by znamenalo, že v přírodních vědách autor nezdůrazňuje svou osobu a dává přednost tzv. plurálu skromnosti (lat. *modestiae*). Takové *my* se jistě hodí tam, kde autor může čtenáře obsahově do podmětu zahrnout, tedy zejména v kontextech jako *v minulém oddílu jsme viděli...*; *v kapitole 4. si všimneme...*; *popř. i můžeme shrnout...* Množné číslo ale někdy věc znejasňuje (např. *tento pojem definujeme jako...* může znamenat jednak to, že na tomto místě autor podává svou definici, a jednak i to, že v jeho oboru je obvyklé s uvedenou definicí pracovat). Tam, kde jde výslovně o osobní autorovy výsledky a popř. o zhodnocení jejich významu (např. v disertaci), očekáváme ovšem formulace jako *prozkoumal(a) jsem...*, *zjistil(a) jsem...* Takové a další aspekty se už v mezinárodním měřítku studují i v počítačově

založených systémech, pomáhajících např. Japoncům aktivně zvládat odborné vyjadřování v angličtině. Dodejme, že vedle první osoby můžeme v takových kontextech často užít i pasivum; v češtině je aspoň v některých případech vhodné tzv. pasivum zvrtné (*Tento pojem se obvykle chápe jako...*), které není zatíženo knižností, a je tedy „mluvnější“ než pasivum složené (*Tento pojem bývá obvykle chápán jako...*).

Pro **jazykové členění textu** do vět je důležitá především otázka, kde větu ukončit a kde ji spojit do souvětí nebo popř. středníkem. Je zřejmé, že **věta** nemá být příliš **dlouhá**, nemá-li čtení textu ztěžovat. To jistě neznamená, že máme doslova počítat slova – ostatně poznamenejme, že při počítání slov ve větě musíme rozlišovat různé možnosti, jde o různé úkoly:

Když se prof. Vladimír Skalička ptal studentů, kolik slov je ve větě *Ruka ruku myje*, poukazyval na rozdíl mezi

(i) počítáním různých slov jako jednotek slovní zásoby (vyskytují se tu dvě, z toho jedno dvakrát, a to ve dvou různých tvarech: *ruka, ruku*) a

(ii) měřením délky věty ve slovech, tedy počítáním jejich výskytů (ty jsou ve větě tři).

Jde tu o vztah typu a výskytu (angl. *type – token*), se kterým se při pozorování, rozboru a popisu jazyka setkáváme na nejrůznějších úrovních. Je podstatný i pro vztah mezi dvěma základními formami existence jazyka, totiž jeho systémem a jeho fungováním ve sdělovací činnosti mluvčích a posluchačů. Jazykový systém je Saussurova *langue*, Chomského *jazyková kompetence* – v té existují slova a věty jako typy, tj. jednotky (útvary), které se mohou vyskytovat opakovaně. Naproti tomu při užívání jazyka ve sdělování (Saussurova *parole*) jde právě o výskyt slov i vět (tj. o výpovědi).¹³

Pro nás je důležité, že dlouhá věta vadí tím víc, čím méně přehledné je její uspořádání. Uvedme jako příklad začátek knihy JO, její předmluvy (s. 7):

Když roku 1955 publikoval v *Práci teorie kulturní změny* Julian H. Steward svou představu předmětu a metod kulturní ekologie, téměř omluvně úvodem podotkl, že se obává, aby jeho verze ekologie člověka nevyvolala jen další zmatky v diskusích jak o samém předmětu ekologie, tak o oprávně-

nosti existence specializovaných ekologických směrů, obzvláště pak těch, které považují i člověka a kulturu za důležité ekologické téma.

Tato úvodní věta obsahuje 62 slov (přesněji: výskytů slovních tvarů), a to jistě činí značné nároky na pozornost čtenáře, na jeho výdrž a soustředěnost. Ruší tu zejména taková neobratnost, jako je pětinasobné opakování slovního základu *ekolog-*, kterému bylo možné předejít např. užitím slov *tohoto oboru a jeho specializovaných směrů* místo výskytu třetího a čtvrtého. Věta je ale přehledně členěná, hned po první vedlejší klauzi čteme klauzi hlavní, která je mluvnickým centrem věty, a za ní máme klauze uvozené velmi častými spojkami *že* a *aby*, které připojují uvozené klauze poměrně těsně ke klauzím, na kterých závisejí. Slova *jak*, *tak*, *obzvláště* a *které* jako pravidelně rozmístěné spojovací prostředky dávají pak i poměrně složitěmu závěru souvětí jasnou a přehlednou strukturu.

Jinak je tomu u jedné z dalších vět na první stránce Předmluvy JO:

Z přemýšlení nad tím, čím vším jsme byli jako druh utvářeni, co z našich původních předpokladů k životu bylo postupně rozvíjeno, co naopak utlumováno, eventuálně zda některé podstatné původní znaky lidské existence nebyly v souvislosti s výsadním postavením soudobé technické civilizace ireverzibilně poškozeny, by měla vyplynout odpověď na otázku, zda byl vývoj, který vyústil ve zřejmou nekomparabilitu mezi zájmy civilizačního pokroku a zájmy přírody, skutečně osudově nevyhnutelný.

Slov (výskytů) je tu sice méně, „jen“ 57, ale z velké části jsou to slova delší, nepříliš běžná, zbytečně knižní (např. místo *eventuálně* by se mohlo hodit neutrální *popř.*, místo *ireverzibilně* snad *nezvratně*, místo *nekomparabilitu* např. *rozpory*). Kromě toho není nejvhodnější hromadit tvary složeného pasiva (čtyři v jedné větě!); nejspíš je namístě tam, kde ve své výsledkové platnosti hraničí se spojením spony a adjektiva (*nebyly poškozeny*), nejméně se hodí u průběhového, nedokonavého *bylo postupně rozvíjeno*; tady by bylo daleko přirozenější pasivum zvrtné: *co... se postupně rozvíjelo*.

Pro členění textu do **kapitol** a oddílů je ovšem rozhodující rozsah textu i jeho obsahová členitost. Čtenáři jistě složitější text zpřístupním podrob-

ným a hierarchickým, třeba několikastupňovým dělením (kapitoly, oddíly, odstavce...). Ale velká početnost krátkých kapitol nebo oddílů s nadpisy může být rušivá. Někdy se proto hodí spíš grafické zvýraznění důležitých výrazů, termínů apod. Za vhodnější považujeme zvýraznění tučným písmem než (jak je u nás zatím obvyklé) prokládáním; to se např. v anglicky psaných textech vůbec neuzívá.

Členění textu na **odstavce** umožňuje dát čtenáři najevo obsahový obrat, přesun centra pozornosti apod. Důležité ovšem je nerozdělovat odstavce mezi větami, které spolu obsahově souvisejí těsněji než ty, které spolu uvnitř odstavce sousedí.

Pro vhodnou **uspořádanost** textu má svůj význam už prosté **pořadí vět** samo o sobě, protože často implicitně mezi nimi vidíme některé typické obsahové spojení – např. časovou posloupnost nebo spojení podobné důsledkovému *tedy*. O tom, jak důležité může být přehození dvou vět, jsme se přesvědčili v odd. 2.3, kde jsme viděli, že jedno pořadí vět má spíš interpretaci téměř melancholické rezignace, zatímco přehozením obou vět dostaneme spíš význam blízký výzvě k aktivitě.

Soustavněji se ovšem projevuje **obsahové členění**, které závisí na povaze textu, na jeho určení, a vedle toho popř. i na oboru. Kompoziční struktura **vědeckého článku** (podle Čmejrkové ad., 1999, s. 83nn.) může mít různé podoby. V nejjednodušším případě má dvě základní části, totiž **problém** a jeho **řešení**. Taková nekomplikovaná struktura se může hodit i pro článek popularizační nebo pro prosté informující sdělení. Je možné ovšem dodat i části další, např. začít stručnou charakteristikou historie problému nebo obecně přijímanými předpoklady, pak přejít ke kritickému zhodnocení daného stavu vědění, navrhnout řešení a končit poznámkou o důsledcích popsání řešení, o jeho alternativách aj.

Mezi tzv. obsahově-logickými vztahy jsou – vedle relací časových a souřadných – nejzajímavější vztahy v širším smyslu příčinné, které uvedení autoři (na s. 121nn.) podrobně charakterizují a člení do čtyř skupin: (A) příčina/důvod, (B) účel, (C) podmínka, (D) přípustka. Pro jazykové vyjádření takových vztahů je důležité, že může mít jak podobu jediné věty (souvětí s odpovídající spojkou), tak i dvojice (popř. i delšího řetězu) vět. **Mezivětné** spojovací prostředky totiž umožňují příliš dlouhou větu rozdělit na dvě, místo spojky dát příslovce, resp. mezivětnou částici (se středníkem nebo s tečkou); tak např. místo příčinné spojky

protože (poněvadž) dáme částice *proto, tedy* (musíme ovšem dát pozor na pořadí vět, na orientaci vztahu); výrazy *neboť, totiž, vždyť* uvádějí příčinu ve smyslu vysvětlovacím.

Uvedme několik příkladů pro jednotlivé skupiny, s variantami (a) souvětí a (b) dvojice vět (souřadné souvětí je v jistém smyslu na hranici mezi oběma takovými variantami):

(A) Vztah: příčina (popř. důvod) – následek (důsledek):

- (8)(a) Protokol WebDAV používá pro předávání důležitých parametrů jazyk XML, protože jazyk XML je snadno rozšiřitelný a navíc má vyřešenou i podporu jazyků jiných, než je angličtina.
 (b) Protokol WebDAV používá pro předávání důležitých parametrů jazyk XML; jazyk XML je totiž snadno rozšiřitelný a navíc má vyřešenou i podporu jazyků jiných, než je angličtina.
 (9)(a) Protože stáří vesmíru je samozřejmě časově závislé, můžeme usoudit, že časově proměnná je i gravitační konstanta.
 (b) Stáří vesmíru je samozřejmě časově závislé. Proto můžeme usoudit, že časově proměnná je i gravitační konstanta.

Při nominalizovaném vyjádření příčiny můžeme použít předložková spojení *z čeho, kvůli čemu, díky čemu, vinou čeho, vlivem čeho*. Jednotlivé předložky se však nehodí do všech kontextů, srov. např. ne docela vhodnou formulaci:

(10) Díky špatné přípravě se experiment nezdařil. (líp: *kvůli* nebo *vinou*...)

Důvod, „zkrácený“ nebo „obrácený“ kauzální vztah, můžeme vidět tam, kde jde o motiv pro chápání příčiny:

- (11) Protože je venku mokro, (soudím, že) přšelo.
 (12) Tento vulkán patrně obnoví svou činnost, protože včera byly pozorovány otřesy půdy.

(B) Účel:

- (13)(a) Aby byla převoditelnost XML dokumentů mezi různými aplikacemi co největší, existuje standardizovaný způsob pro připojení stylu k dokumentu...

- (b) Chceme, aby byla převoditelnost XML dokumentů mezi různými aplikacemi co největší; k tomu účelu existuje standardizovaný způsob pro připojení stylu k dokumentu...

Při nominalizaci účelového vztahu můžeme použít výrazy *pro, s cílem něčeho, v zájmu něčeho, kvůli něčemu*:

- (14) Žluč je nezbytná pro resorpci vitaminů rozpustných v tucích...
(15) V zájmu dosažení dohody mezi oběma stranami bylo soudní líčení odročeno.

Poznamenejme, že tyto věty s nominalizací neuvádíme jako stylisticky vzorné. To jistě vždycky nejsou, např. proto, že nominalizace může vést k hromadění genitivních přívlasků, o kterém jsme mluvili v odd. 4.2.3; to vidíme ve spojení *V zájmu dosažení dohody* na začátku věty (15).

(C) Podmínka:

Jde nám tu především o podmínku možnou, **reálnou**; ta může být obsahově (v logické interpretaci) pro uskutečnění děje nutná, jako v příkladu (16), nebo postačující, jako v (17), popř. obojí, viz (18). Typické spojky jsou *jestliže, -li, jestli, kdyby*, a při nominalizaci výrazy *při něčem, za něčeho, v případě něčeho*:

- (16)(a) Nějakou interpretaci logického systému budeme nazývat správnou, jestli všechny axiomy podle této interpretace buď označují „pravdu“, nebo nabývají pravdivostní hodnoty „pravda“ jako své hodnoty.
(b) Nějakou interpretaci logického systému můžeme někdy nazývat správnou; podmínkou je, že všechny axiomy podle této interpretace buď označují „pravdu“, nebo nabývají pravdivostní hodnoty „pravda“ jako své hodnoty.
(17)(a) Přejde-li řeč na Lewisovu striktní implikaci, nezbude nám než vysvětlit rozdíl mezi ní a implikací materiální.
(b) Může přijít řeč na Lewisovu striktní implikaci; pak nám nezbude než vysvětlit rozdíl mezi ní a implikací materiální.
(18) Výrok je logicky pravdivý tehdy a jen tehdy, jestliže všechna jeho udělení významu jsou jeho modelem.

Příklady s nominalizací:

- (19) Toto pravidlo ztrácí platnost v případě nedostatku potřebných zásob...
(20) Při respektování Poissonova rozdělení by tento ukazatel...

Podmínka **ireálná** se vyjadřuje spojkou *kdyby* s podmiňovacím způsobem minulým:

- (21) Kdybychom byli v uplynulých letech publikovali opakovaně informace o šíření radioaktivity po havárii, byla by veřejnost na událost reagovala klidněji.

(D) Přípustka: obecně očekávaný (předpokládaný) děj nenastal; to svědčí proti závaznosti podmínkového vztahu. Obvyklé spojky jsou: *přestože, třebaže, i když, i kdyby, ačkoli(i), ač*, nominalizace se vyjadřuje předložkou *přes*:

- (22)(a) I když existují individuální rozdíly v toleranci alkoholu, lze alespoň orientačně najít vztah mezi klinickými příznaky a hladinou alkoholu v krvi.
(b) Existují individuální rozdíly v toleranci alkoholu; přesto (však) lze alespoň orientačně najít vztah mezi klinickými příznaky a hladinou alkoholu v krvi.
(23)(a) I když je technologie XML poměrně nová, je už dnes k dispozici mnoho softwarových balíčků, které umožňují s XML pracovat.
(b) Technologie XML je poměrně nová; i tak je už dnes k dispozici mnoho softwarových balíčků, které umožňují s XML pracovat.
(24) Na vysokou školu se ročně nedostane 60 % uchazečů, ačkoliv alespoň polovina z nich k tomu má subjektivní předpoklady.

Podobně i místo **časových** spojek jako *když, načež* můžeme použít mezivětné spojovací výrazy jako (a) *pak, zároveň, tenkrát, tehdy*, místo časového *než* můžeme mezi věty dát např. (*a, už*) *předtím*, místo **odporovacího** *kdežto, ale* máme pro mezivětné spojení k dispozici výraz *naopak* (k různým funkcím tohoto slova viz Daneš, 2002). Slovo *ale* může mít obě funkce, je to buď souřadící spojka nebo mezivětná částice. Stejně se dají uplatnit jako spojka nebo jako částice i slova *nebo, a, jenže, ačkoli*. Někdy poslouží k roz-

dělení do dvou vět i sloveso: např. místo *aby* napíšeme *chtěl* nebo *jeho cílem bylo*. Podobně ovšem slouží i substantiva, např. pro členy příčinného vztahu slova *příčina*, *účinek*, *důsledek* atd. Zdrojem řady poznatků o syntaktickém vyjádření jednotlivých takových a dalších významových funkcí je kniha K. Svobody (1972).

Na čtenáře může působit jako nevhodné užívání tzv. **nepravých** vedlejších vět, tj. závislých klauzí, které významově neodpovídají funkci daného typu spojení a vyjadřují spíš vztahy souřadné nebo mezivětné. Jsou pro odborný styl nevhodné, protože zastírají skutečný významový vztah mezi větami. Jde především o tyto druhy vedlejších vět:

(a) účelové:

- (25) OSN rozhodlo o trestu za „špatné chování“, aby ho však vzápětí neprohlásilo za trest, ale za jakousi nezbytnost. (Líp by se hodilo např.: *OSN rozhodlo o trestu za „špatné chování“; vzápětí ho však prohlásilo ne za trest, ale za jakousi nezbytnost.*)
- (26) Začátek 60. let ji zastihl na jevišti pardubického kabaretu, aby se později přes plzeňské divadlo Alfa dostala až do pražského divadla Rokoko. (Líp: *Začátek 60. let ji zastihl na jevišti pardubického kabaretu a později se přes plzeňské divadlo Alfa dostala až do pražského divadla Rokoko.*)
- (27) ... najal 130 Romů, aby jich hned vzápětí 40 propustil. (Líp: *... najal 130 Romů, ale hned vzápětí jich 40 propustil.*)¹⁴

(b) podmínkově časové:

- (28) Stojí-li tam uhel 9 tisíc, za podobný olej stejného autora tam zaplatíte určitě přes patnáct. (Líp snad: *Uhel tam stojí 9 tisíc; za podobný olej stejného autora byste tam tedy zaplatili určitě přes patnáct.*)
- (29) Jestliže tito borci získali v onom slavném ročníku po třech kolech jediný bod, v příštím roce se na jejich kontě skvěla jediná velká čistá nula. (Líp: *Tito borci získali v onom slavném ročníku po třech kolech jediný bod; ale v příštím roce se na jejich kontě skvěla jediná velká čistá nula.*)

(c) vztahné:

- (30) Otevřela dveře, ze kterých se vyvalilo velké množství páry. (Líp: *Otevřela dveře a z nich se vyvalilo velké množství páry.*)

- (31) Vzal si ženu, se kterou měl tři děti. (Líp asi: *Vzal si ženu a pak s ní měl tři děti* – pokud ovšem neměli děti před svatbou.)
- (32) Tam uprchlíci ukradli auto, ve kterém odjeli směrem k hlavnímu městu. (Líp: *Tam uprchlíci ukradli auto a odjeli v něm směrem k hlavnímu městu.*)
- (33) Automobil náraz odmrštil do protisměru, kde se střetl s projíždějícím Volkswagenem Passatem. (Líp: *Automobil náraz odmrštil do protisměru; tam se střetl s projíždějícím Volkswagenem Passatem.*)
- (34) Můžete podat příslušnému správci daně žádost o vrácení přeplatku, který v rámci daňového řízení rozhodne o přeplatku na dani podle 64 zákona o správě daní. (Tady je ostatně zájmeno *který* nevhodně umístěno; lepší formulace by byla: *Můžete podat příslušnému správci daně žádost o vrácení přeplatku; správce v rámci daňového řízení rozhodne o přeplatku na dani podle 64 zákona o správě daní.*)

Trochu jiným příkladem nevhodného užití vztahné věty s myšlenkovým skokem je:

- (35) ... na stavbu nového skladu vyhořelého paliva v Dukovanech, který má mnohem slabší konstrukci... (Respekt 2003, 12, s. 5)

Jistě chtěl autor říct, že slabou konstrukci má nynější sklad, proto se mluví o stavbě nového, silnějšího; ale vyšlo mu něco jiného (tady se autor mohl vyhnout nepravé větě vztahné, ale měl také zopakovat podstatné jméno: *sklad má mnohem slabší konstrukci*).

6.3 Odkazování (anaforický aparát)

Kterého Václava to myslíš?

Čtenář (posluchač) musí rozpoznat, ke kterým objektům (osobám a jejich skupinám, věcem, dějům atd.) se vztahují taková slova jako odkazovací a ukazovací zájmena (včetně zájmena nulového, nevyjádřeného) i anaforicky užitá podstatná jména. V příkladu (36)(a) je zřejmé, že „nevyjádřený“ podmět slovesa *zaplatil* odkazuje ke jménu *Tomáš*. Stejný koreferenční vztah je v příkladu (b), ale to ukazuje, že se neodkazuje vždycky k poslednímu užitému slovu, které by svou mluvnickou povahou odpovídalo. Antecedentem je tu slovo užitě dřív, a pozná se to jen z obsahových vztahů mezi slovy v obou větách, ne z mluvnických větných struktur.

- (36)(a) Nemyslel jsem, že Tomáš zaplatí tolik peněz. Ale nakonec opravdu zaplatil.
 (b) Nemyslel jsem, že Tomáš zaplatí tolik peněz. Ale když přišel Milan se svými argumenty, zaplatil.

Takové případy nejsou typické, nevylučují základní platnost pravidelností spojených s jazykovým systémem. Příklad pravidelnější je (37), který taky ilustruje odkazovací úlohu podstatných jmen:

- (37) V knihovně Jirka vešel do čítárny, vzal nějaké knihy z regálu a dal je na jediný volný stůl.

Čtenář takovou větu dobře chápe, protože její obsahová koherence se opírá o zřetelné vztahy mezi objekty, o kterých se mluví (ke kterým se referuje). Podmět je ve všech klauzích tohoto souvětí referenčně stejný (mluví se o téže osobě) a smysl slov *čítárna*, *regál* a *stůl* je dán obsahovým vztahem těchto slov ke slovu *knihovna*. Nejde tu o přímou koreferenční shodu, ale o tzv. asociační vztahy, pro které ani není nutnou podmínkou, že by v knihovně byla jediná čítárna a v ní jediný regál.

Odkazovací aparát, který tu chceme stručně charakterizovat, je v češtině svou povahou **vágní**. Je proto třeba dbát na to, aby jeho použití neskýtalo víc víceznačností, než je pro srozumitelnost únosné. Někdy se proto hodí zopakovat podstatné jméno, ke kterému se odkazuje, jak v dalších příkladech uvidíme. Tento aparát je v češtině i v jiných jazycích úzce spojen s aktuálním členěním věty, o kterém jsme psali v odd. 5.1, a tedy i se slovosledem. Že taková souvislost existuje, o tom se vědělo už v 19. století; v naší době ji znovu ozřejmil Fr. Daneš svým výkladem o **tematických posloupnostech** (dnes viz Čmejrková ad., 1999, s. 109–120). Rozlišujeme-li T_1 , T_2 a R_1 , R_2 atd. jako téma a réma po sobě jdoucích vět, můžeme rozlišovat dva základní typy těchto posloupností:

(A) Návazná tematizace:

$$T_1 - R_1 = T_2 - R_2 = T_3 - R_3$$

Příkladem návazné tematizace, při které se tématem věty stává výraz odkazující k rématu věty předcházející, může být úsek textu (38), v tom

se pro zřetelnost opakují substantivní skupiny *Varolův most* a *střední mozek*, které vystupují nejdřív jako rémata (kontextově nezapojené, nesoucí novou informaci) a pak jako témata (kontextově zapojené, „dané“):

- (38) Páteřní mícha přechází do míchy prodloužené, na ni navazuje Varolův most. Varolův most přechází do středního mozku. Na střední mozek navazuje mezimozek, který...

Podobně je členěn i úsek (39), ve kterém se vedle opakování substantiva *mezera* jako části tématu objevuje i tzv. všeobecný konatel a anaforická skupina se zájmenem *těmto*:

- (39) Pro přehledné formátování zdrojového textu v XML je dobré používat mezery. Kromě mezer lze samozřejmě používat i tabulátor a konce řádek. Souhrnně se těmto znakům říká bílé znaky (white space).

(B) Průběžné téma:

$$T_1 - R_1, T_1 - R_2, T_1 - R_3$$

Zde zůstává téma v řadě vět za sebou stejné, nebo se aspoň ke stejnému objektu odkazuje, např.:

- (40) Profesor Eduard Albert byl významnou osobností. V celé Evropě byl pokládán za jednoho z nejvzdělanějších chirurgů, který... Byl přítelem Jaroslava Vrchlického.
 (41) „Tvářové neurony“ opic odpovídají změnou činnosti výlučně na zrakové sledování tváří. Na jiné podněty neodpovídají. Neodpovídají ani na podněty, které by se mohly tváří podobat – například na přímý pohled na kulatý budík.
 (42) Editor obsahuje kontrolu pravopisu a tezaurus pro několik jazyků, čeština mezi nimi však chybí. Naštěstí však editor obsahuje alespoň české vzory pro dělení slov...

Častou **modifikací** tematické posloupnosti je přítomnost tzv. hypertématu, tj. jde o postupný výklad jednotlivých aspektů společného předmětu (např. v životopisném přehledu). Další možností je rozvíjení tématu roz-

štěpeného, např. *Výroky mohou být pravdivé nebo nepravdivé. Je-li výrok pravdivý... Je-li nepravdivý...* Takový text je zapotřebí formulovat tak, aby čtenář neztratil nit, tedy při přechodu od první složky tématu k druhé atd. zřetelně souvislost vyjádřit.

Výstavba textu z hlediska odkazování se v základě opírá o **stupně aktivace** těch prvků, které má posluchač ve své paměti víc nebo míň pohotově; zabývá se jimi zejména Hajičová (1993). Tyto stupně jsou dány především dvěma zřeteli:

(a) určité jevy jsou „**permanentně aktivované**“ a můžou se tedy vyskytnout jako kontextově zapojené i bez odkazovacího vztahu k některým slovům z předcházejícího textu (antecedentům); např. slova jako *já, ty, teď* (s bezprostředním vztahem ke sdělení, jeho účastníkům, jeho místu a času), nebo pojmy dobře známé v dané kultuře (civilizaci), jako u nás *literatura, demokracie, Paříž*, popř. odborné pojmy známé v oboru, kterého se text týká;

(b) jiné jevy a předměty se obvykle objeví v textu nejdřív jako „nová informace“ (kontextově nezapojené) a pak, v dalších výskytech, jako kontextově zapojené, „dané“, tj. odkazující k antecedentům v textu; první zmínka přinese vysokou **aktivaci** jevu, dalším výskytem se stupeň aktivace **udržuje** a věta, ve které se o daném jevu (ani o jevech s ním přímo asociovaných, jako jsou v příkladu /34/ knihovna, čítárna, regál a knihy) nezmiňujeme, jeho aktivaci **snižuje**.

Odkazující výraz, ať zájmeno nebo substantivum, pravděpodobně má jako svůj **antecedent** slovo, které vyhovuje svými mluvnickými a lexikálními vlastnostmi a je přitom v daném okamžiku **aktivováno víc** než jeho „konkurenti“. Při nedbalé stylizaci se může stát, že antecedent, ke kterému odkazujeme, už má aktivaci sniženou natolik, že se čtenáři vnucuje spíš jeho konkurent; příkladem může být tento úsek (z LN 7. 5. 2003, s. 17):

Konstantin von NEURATH

Německý diplomat a právník, který se dal do služeb nacistů. V březnu 1939 jej Hitler jmenoval říšským protektorem v Čechách a na Moravě. Protože jeho postup vůči české společnosti se Hitlerovi nezdál být dostatečně tvrdý, odeslal jej

na „zdravotní dovolenou“ a do Prahy nastoupil Reinhard Heydrich. Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku jej odsoudil k 15 letům vězení.

Tribunál ovšem odsoudil Neuratha, Heydrich se toho nedožil, ačkoli zájmeno *jej* v poslední větě úseku působí, jako by mělo odkazovat ke jménu *Heydrich*, tj. k rématu předcházející věty.¹⁵

Pro zájemce o tyto otázky můžeme souhrnu stupňů aktivace jako podklad pro odkazování ilustrovat příkladem úseku textu z PDT.¹⁶ Ve větách (43)–(51) označujeme stupeň maximální indexem *m* a stupeň nejbližší nižší indexem *n*. K dalšímu snížení aktivace označovaných jevů dochází u těch vět, ve kterých se slovo nevyskytuje ani není zastoupeno např. nulovým tvarem zájmena.

(43) České radiokomunikaceⁿ musí v tomtoⁿ roceⁿ rychle splatit dluh^m televizním^m divákům^m. (44) Jejichⁿ vysílačeⁿ dosudⁿ pokrývají^m signálem^m programu^m ČT^m 2^m méně než polovinu^m území^m republiky^m. (45) Na moravsko-slovenském pomezíⁿ je řada místⁿ, kde (oniⁿ) nezachytí ani první^m program^m České televizeⁿ. (46) Do rozděleníⁿ federace^m totiž signálⁿ zajišťovaly vysílače^m v SR^m. (47) Česká televizeⁿ žádá urychlenou^m výstavbu^m nových vysílačů^m. (48) Naše společnostⁿ může úkolⁿ splnit, ale chybějící námⁿ peníze^m. (49) Letosⁿ by výstavbaⁿ technického zařízeníⁿ v sedmi^m lokalitách^m stála 120 milionů^m korun, ale můžeme uvolnit jen 80 milionů^m. (50) Proto o finančnímⁿ zabezpečeníⁿ jednáme s Českou televizí^m, uvádí ekonomický ředitel^m Českých radiotelekomunikacíⁿ Miroslav Cuřín^m. (51) Dalších 62 milionůⁿ korun si vyžádá výstavbaⁿ vysílačůⁿ a převaděčůⁿ signáluⁿ v pohraničí^m.

Ve větách (43)–(47) jsou vysoce aktivovány především jevy vyjádřené výrazy *České radiokomunikace*, *Česká televize*, *signál*, *divák*. Naproti tomu úsek textu tvořený větami (48)–(51) obsahuje jako vysoce aktivované výrazy týkající se financí. Na základě takto viděného rozdělení stupňů aktivace jednotlivých výrazů (přesněji: jevů, ke kterým se výrazy vztahují) můžeme provést **segmentaci promluvy** na úseky s určitými „textovými tématy“.

Je zřejmé, že uvedená pravidla pro odkazování jsou důležitá pro orientaci čtenáře (i posluchače) v textu; pokud autoři na taková pravidla nedbají, může docházet k **nejasnostem**. Dobře to ilustruje Horníčková (2001, s. 182–5) anekdota o vyhlášce, která praví: „Žádáme naše zákaznicky, aby si ihned vyzvedli své věci. Po šesti týdnech je pro nedostatek místa odvezem do skladu.“ Budou tam opravdu odvezeni zákazníci? Jistě ne, ale formulace vyhlášky je nevhodná, nedbá totiž na to, že rozdíl v aktivaci slov *zákaznicky* a *věci* je příliš malý, než aby užití zájmena *je* bylo jednoznačné; *věci* je sice poslední, tedy nejbližší slovo, ke kterému se zájmeno může vztahovat (a je to vlastní réma předcházející věty), ale toto slovo užitě ve vedlejší větě má nevýhodu proti životným *zákazníkům* z věty hlavní. O to se vtip může opírat.

Někdy použije autor odkazovací zájmeno v takovém kontextu, ve kterém je příliš vzdáleno od svého **antecedentu**, od slova, ke němuž odkazuje. Zejména pokud se mezitím v textu vyskytl jiný výraz, který by mohl být antecedentem (splňuje gramatické a lexikální podmínky pro to), mohla se aktivace zamýšleného antecedentu už příliš oslabit, než aby byla spojitost (koreference) mezi zájmenem a antecedentem zřejmá. Tak vzniká riziko, že čtenář se bude muset v textu vracet, aby antecedent našel, nebo že může ztratit orientaci, jako jsme to viděli ve výš uvedeném textu o protektoru von Neurathovi.

Vedle takové příliš velké vzdálenosti antecedentu od zájmena působí podobné obtíže i další formulační nejasnosti spojené s aktivací prvků. Jako příklad můžeme uvést textový úsek z knihy JO (s. 38):

Přes uvedenou kritiku se Hawley k vytvoření *ekologie člověka* jako svébytné disciplíny nestaví odmítavě. Sám se pokusil srovnáním tematického zaměření *ekologie* jako biologické nauky s *Human Ecology* přesněji určit, co by mělo být *jejím* předmětem. Nejprve formuloval základní principy...

Obsahová shoda (koreference) výrazů *ekologie člověka* a *Human Ecology* je zřejmá, ale anglický výraz tu má nevhodné slovosledné postavení: má odkazovat k antecedentu, tedy být tematický (kontextově zapojený), ale tomu jeho postavení za výrazem *ekologie jako biologické nauky* nenasvědčuje. Není pak na první pohled jasné, k čemu odkazuje zájmeno *jejím*.

Další příklad nejasného odkazování můžeme vidět ve větě (52) v těchto příkladech (kurzivu dodáváme):

- (52) Mezi nimi (*hosty*) byli modelky Nadja Auermennová a Claudia Schifferová a proslulý módní návrhář Karl Lagerfeld, který pro tuto příležitost navrhl šaty princezně Caroline. Ta se bavila s Claudií Schifferovou poprvé od doby, kdy se údajně rozešla s princem Albertem.

Aby čtenář bezpečně pochopil, že s Albertem se rozešla Claudia, a ne Caroline, k tomu musí mít věcné informace o vztazích mezi jmenovanými (Caroline a Albert jsou sourozenci).

Podobné příklady, ve kterých jsou nejasnosti v odkazování většinou dané tím, že možné antecedenty mají příliš málo rozlišené stupně aktivity, jsou:

- (53) To je přítel Ivy Taťounové, tajemnice Olgy Havlové. *Ta* v době přehlídky Versaceho byla s prezidentem na Novém Zélandě. Čechoměřčan, který se *s ní* přátelí už čtyři roky, vyrazil proto do společnosti s jinou, extravagantní krasavicí.
- (54) Jirka se domluvil s bratrem, že odveze dědečka na nádraží. (*kdo?*)
- (55) Petr má starosti. Jeho syn patří k čtyřprocentní menšině a zlé je na tom to, že se seznámil s člověkem, který nepracuje, dost pije a má známé v divných kruzích, a Petr zjistil, že (*kdo? syn* nebo *ten člověk*) má nelegálně zbraň.

Často se ovšem taková nejasnost v odkazování snadno vyřeší na základě sdělovaného obsahu, který připouští jen jednu interpretaci (pokud by snad nešlo o vtip ap.):

- (56) Ráno jsem přijel do zahradnictví pro kytici růží pro nevěstu. Nelíbila se mi, představoval jsem si ji jinak.

Jiný příklad, s nejasností vzniklou hlavně pořádkem slov, najdeme v Peroutkově (1995) románu, na který jsme už v podobné souvislosti odkazovali v odd. 5.1:

Naposledy pro Novotného zde zapadalo slunce nad lesem, naposledy tu pro něho výr seděl na větví a pozoroval tábor. Zastavil se u stromu, pod nímž jednou z neznámých důvodů kulka zafičela kolem Novotného (s. 286).

Podmět *kulka* je tu zařazen před sloveso, ačkoli je kontextově nezapojený, patří k rématu; při čtení nahlas by na tomto slově musel být důraz. Na konec věty se tak dostalo spojení *kolem Novotného*, které je tématem věty (opakuje se z předcházející věty). Ale toto postavení mate, budí dojem, že jde o nově uváděnou osobu; pro čtenáře je těžké souvislost s předcházejícím textem pochopit, dokud se nevrátí zpátky a nepřečte úsek znovu.

Podobný příklad, vzniklý snad při překladu z angličtiny, je z denního tisku:

Nového přítele princezny Diany, ..., zažalovala ve čtvrtek kalifornská manekýnka Kelly Fisherová. Obvinila... Al Fayed, že... Se slzami v očích tvrdila... Fisherová... Al Fayed včera popřel, že byl zasnouben s kalifornskou modelkou Kelly Fisherovou. (LN 16. 8. 1997, s. 16)

I tady je v poslední větě opakované (dost bohatě rozvitě) jméno (vlastní téma věty) v nevhodné koncové pozici, kam by patřilo réma (sloveso *popřel*).

Posledně uvedené příklady znovu potvrzují, co jsme už několikrát viděli i v předcházejících oddílech, totiž jak důležité je všimnout si aktuálního členění věty a (zejména v písemném textu) jeho slovosledného vyjádření. Toto členění je podstatné pro zakotvení věty ve sdělování a pro chápání jazyka jako interaktivního systému, pro který je podstatná jeho úloha prostředku komunikace. Právě takové chápání umožňuje vidět obsah věty nejen jako tvrzení (dotaz atd.), ale jako operaci na posluchačově stavu paměti.